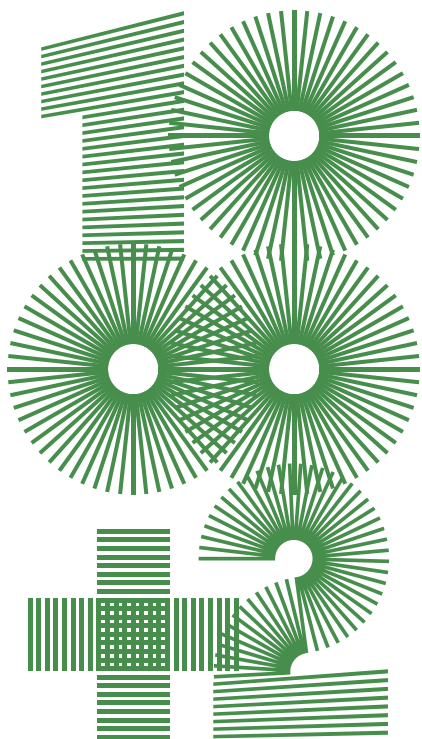

Πάνος
Δημάκης

Χίλιες και δύο λέξεις

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΣΥΝΕΧΙΖΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΓΕΡΑΚΙ
ΤΟΥ *THE CHASE*

διόπτρα

Τίτλος πρωτοτύπου

ΧΙΛΙΕΣ ΚΑΙ ΔΥΟ ΛΕΞΕΙΣ

Πάνος Δημάκης

© Πάνος Δημάκης, 2026

© Για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο: Εκδόσεις Διόπτρα, 2026

Βασισμένο στο podcast του Πάνου Δημάκη «Χίλιες και μία λέξεις» στο pod.gr

Πρώτη ελληνική έκδοση

Οκτώβριος 2026

Επιμέλεια κειμένου

Μάγδα Τικοπούλου

Σχεδιασμός εξωφύλλου

Γιώργος Παναρετάκης, Εκδόσεις Διόπτρα

Σελιδοποίηση

Έρση Σωτηρίου, Εκδόσεις Διόπτρα

Κεντρικά γραφεία

Αγ. Παρασκευής 40, 121 32 Περιστέρι

Τηλ.: 210 380 52 28, Fax: 210 330 04 39

Βιβλιοπωλείο Books & Life

Σόλωνος 93-95, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 210 330 07 74

www.dioptra.gr, e-mail: info@dioptra.gr

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή ή ανατύπωση μέρους ή του συνόλου του βιβλίου σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη.

Απαγορεύεται η χρήση ή η αναπαραγωγή με οποιονδήποτε τρόπο μέρους ή όλου του βιβλίου για την εκπαίδευση τεχνολογιών ή συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης. Τα δικαιώματα επί του παρόντος έργου διατηρούνται ρητά όσον αφορά την εξόρυξη κειμένων και δεδομένων (Άρθρο 4§3) Οδηγία (ΕΕ) 2019/790.

ISBN: 978-618-10-0391-7

Σε όλους εκείνους που στάθηκαν έστω και για
μια στιγμή μπροστά σε μια λέξη, αναρωτήθηκαν
από πού ξεκίνησε, γοητεύτηκαν από την
κρυφή διαδρομή της ή ένιωσαν τη μουσική της
γλώσσας να τους συγκινεί...

Αυτό το βιβλίο είναι αφιερωμένο σε εσάς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
1. ΑΣΠΡΑ, ΚΟΚΚΙΝΑ, ΚΙΤΡΙΝΑ, ΜΠΛΕ	11
2. ΚΙΤΡΙΝΟ, ΓΑΛΑΖΙΟ ΚΑΙ ΜΕΝΕΞΕΔΙ	20
3. ΝΟΥΣ ΥΓΙΗΣ ΕΝ ΣΩΜΑΤΙ ΥΓΙΕΙ	29
4. ΠΡΙΝ ΑΛΕΚΤΩΡ ΛΑΛΗΣΕΙ ΤΡΙΣ	39
5. ΠΕΡΠΑΤΩ ΕΙΣ ΤΟ ΔΑΣΟΣ ΟΤΑΝ Ο ΛΥΚΟΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ	51
6. ΣΞΞ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ	62
7. ΚΥΡΙΕ ΕΛΕΗΣΟΝ	71
8. ΓΙΑ ΤΑ ΛΕΦΤΑ ΤΑ ΚΑΝΕΙΣ ΟΛΑ	82
9. ΟΝΟΜΑ ΚΑΙ ΠΡΑΜΑ	90
10. ΑΝΔΡΑ ΜΟΙ ΕΝΝΕΠΕ, ΜΟΥΣΑ, ΠΟΛΥΤΡΟΠΟΝ	100
11. ΩΣ ΠΟΤΕ, ΠΑΛΙΚΑΡΙΑ	109
12. ΤΟΝ ΚΑΚΟ ΣΟΥ ΤΟΝ ΚΑΙΡΟ	119
13. ΚΑΛΟ ΦΡΟΥΤΟ ΕΙΣΑΙ ΚΙ ΕΣΥ	129
14. ΣΑΝ ΘΕΛΕΙ Η ΝΥΦΗ ΚΙ Ο ΓΑΜΠΡΟΣ	144
15. ΣΙΓΑ ΤΑ ΛΑΧΑΝΑ	154
16. ΑΠΟ ΤΟ ΣΤΟΜΑ ΣΟΥ ΚΑΙ ΣΤΟΥ ΘΕΟΥ Τ' ΑΦΤΙ	164
17. Ο ΟΥΡΑΝΟΣ ΜΕ Τ' ΑΣΤΡΑ	174
18. ΜΠΑΛΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΙ ΓΥΡΙΖΕΙ	182
19. ΥΠΝΕ ΠΟΥ ΠΑΙΡΝΕΙΣ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ	191
20. ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΜΕΤΡΑΕΙ	201
ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΛΕΞΕΙΣ	211

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν πριν κάποια χρόνια χτυπούσα την πόρτα του pod.gr για να ζητήσω μια συνεργασία, ώστε να βγει στον αέρα ένα podcast με θέμα την ετυμολογία της ελληνικής γλώσσας, δεν μπορούσα ποτέ να φανταστώ ότι θα μετρά ήδη τέσσερα χρόνια ζωής και επιτυχίας και ότι δύο βιβλία θα γεννιούνταν από αυτό το εγχείρημα.

Έναν χρόνο, λοιπόν, μετά την έκδοση του *Χίλιες και μία λέξεις* έρχεται η συνέχειά του. Στο προηγούμενο βιβλίο μίλησα για ρήματα και πολλά παράγωγά τους. Ιστορία, μυθολογία, χιούμορ και ποπ κουλτούρα βοήθησαν να δούμε τον θαυμαστό κόσμο της γλώσσας μέσα από τα ρήματα.

Στις *Χίλιες και δύο λέξεις* πρωταγωνιστούν και πάλι οι λέξεις, αλλά με τη διαφορά ότι εδώ έχουμε κατηγορίες όπως αγάπη, χρήμα, λουλούδια, θρησκεία, αθλήματα, φρούτα, καιρός κ.λπ.

Αγαπημένες λέξεις αποκαλύπτουν και εδώ το μαγικό ταξίδι τους μέσα στις χιλιετίες, τις εκπληκτικές και αναπάντεχες σχέσεις μεταξύ τους, και σας προσκαλώ να τις ανακαλύψουμε μαζί.

Όπως λέω και στον πρόλογο κάθε επεισοδίου του podcast, θα είμαι ο ξεναγός σας σε αυτή την εξερεύνηση. Κι όταν τελειώσουμε, θα έχετε καταλάβει γιατί μπορούμε να είμαστε περήφανοι για τη γλώσσα μας!

1.

ΑΣΠΡΑ, ΚΟΚΚΙΝΑ, ΚΙΤΡΙΝΑ, ΜΠΛΕ

Ο ζωγράφος Πάουλ Κλέε είπε κάποτε ότι το χρώμα είναι το μέρος όπου το μυαλό μας συναντά το σύμπαν.

Η σημασία των χρωμάτων είναι πολυδιάστατη. Τα χρώματα επηρεάζουν την ψυχολογία μας, τη διάθεση και τη συμπεριφορά μας. Κάθε χρώμα συνδέεται με συγκεκριμένα συναισθήματα και αντιδράσεις. Τα χρώματα επίσης αντικατοπτρίζουν τα στοιχεία της φύσης: το πράσινο τη φύση, το γαλάζιο τη θάλασσα. Όσο για την τέχνη και τη διακόσμηση, τα χρώματα είναι εργαλεία για τη δημιουργία συναισθημάτων και μηνυμάτων.

Θα μιλήσουμε για τα χρώματα σε δύο κεφάλαια. Θα ξεκινήσουμε με κάποια βασικά, όπως το άσπρο, το μαύρο, το κόκκινο και τις αποχρώσεις του, και θα συνεχίσουμε με πολλά άλλα.

Αρχικά, ας δούμε από πού βγαίνει η ίδια η λέξη χρώμα. Βγαίνει από τη λέξη χρωσ. Σήμαινε δέρμα και κατ' επέκταση το χρώμα του δέρματος. Από την ίδια ρίζα πήραμε τη χροιά, την απόχρωση, τη χρωστική και το συγχρωτίζομαι με άλλους ανθρώπους, δηλαδή όταν οι χρώες, τα δέρματά μας, αγγίζουν το ένα το άλλο. Και όχι, το σεξ δεν πιάνεται για συγχρωτισμός!

Ας ξεκινήσουμε με ένα σκούρο χρώμα, για να πάμε στα πιο ανοιχτά. Περί μαύρου ο λόγος. Οι αρχαίοι δεν έλεγαν μαύρος αλλά αμαυρός! Από εκεί και το ρήμα αμαυρώνω, δηλαδή μαυρίζω. Αμαυρός είναι ο θαμπός, ο σκοτεινός, ο αμυδρός.

Αμαυρός-αμυδρός μοιάζουν, έτσι δεν είναι; Μάλλον γιατί είναι από την ίδια ρίζα.

Όμως, για το χρώμα μαύρο οι αρχαίοι χρησιμοποιούσαν μια άλλη γνωστή σας λέξη. Την ξέρετε από τον μέλανα ζωμό, το μαυροζούμι που έπιναν οι σκληροτράχηλοι Σπαρτιάτες, αυτό το σίχαμα από αίμα, λίπος και ξίδι, που οι υπόλοιποι Έλληνες κορόιδευαν. Όπως οι βοη νίνευρ Συβαρίτες, από τη ζάπλουτη πόλη Σύβαρη, που έλεγαν: «Φυσικά και οι Σπαρτιάτες είναι οι γενναιότεροι ανάμεσα σε όλους· ο οποιοσδήποτε λογικός άνθρωπος θα προτιμούσε να πεθάνει χίλιους θανάτους, παρά να τρώει αυτό το σίχαμα». Ή την ξέρετε από τον Μέλανα Δρυμό, το Μαύρο Δάσος της νότιας Γερμανίας. Αλλά κυρίως την ξέρετε από το μελάνι, τη μελανίνη και το μελανιάζω, όπως όταν πάτε στα χιόνια με κοντομάνικο.

Ο μέλας, η μέλαινα, το μέλαν. Αυτά είναι τα τρία γένη. Πάμπολλα παράγωγα, αλλά θα μείνω σε ένα:

Στη μελαγχολία, δηλαδή τη μαύρη χολή. Έχει τις ρίζες της στην ιπποκράτεια ιατρική στα τέλη του 5ου αιώνα π.Χ. Σύμφωνα με τον Ιπποκράτη, η περίσσεια μαύρης χολής στον οργανισμό προκαλεί μελαγχολία (μέλαινα χολή), δηλαδή κάνει τα άτομα κατηφή και θλιμμένα, κοινώς μελαγχολικά. Είναι μέρος της θεωρίας των σωματικών χυμών, που καθορίζουν τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά μας, η οποία κράτησε για χιλιετίες. Δεν είναι τυχαίο ότι η λέξη χιούμορ σημαίνει κανονικά χυμός!

Εννοείται ότι από το μέλας έχουμε τον μελαμψό, τον μελαχρινό, αλλά και το σαγηνευτικό μελανούρι, τη μελαχρινή γυναίκα δηλαδή. Καλά, και το ψάρι! Η λέξη μέλας, που λέτε, μάλλον είναι από την ίδια ρίζα με τον μώλωπα, αλλά και το μολύνω, δηλαδή βασικά μαυρίζω κάτι και το βρομίζω.

Συνήθως, η λέξη μαύρος έχει κακή σημασία, αφού συχνά

περιγράφει άσχημα πράγματα, όπως οι μαύροι κύκλοι και το μαύρο πρόβατο μιας οικογένειας. Μόνο ο μαύρος χρυσός, το πετρέλαιο, σώζει κάπως την κατάσταση. Αφού λοιπόν, μέλας είναι ο μαύρος, πώς λέτε να λεγόταν ο μαυρομάτης στα αρχαία; Μέλας και οφθαλμός ίσον μελανόφθαλμος. Τι ωραία λέξη, ε; Για να δούμε τώρα πώς είναι ο μαυρομάτης στα τουρκικά: Καραγκιόζης! Kara το μαύρο και göz το μάτι. Αυτό το kara το έχουμε σε πάμπολλα επώνυμα, όπως Καραγιάννης και Καραγιώργος, και σημαίνει απλούστατα Μαυρογιάννης, Μαυρογιώργος κ.λπ.

Αρκετά με το μαύρο. Θα σας πάω τώρα σε κάτι σαφώς πιο φωτεινό. Στο ωραιότερο χρώμα που υπάρχει, στο υπέρτατο χρώμα που φτιάχνουν όλα τα άλλα χρώματα μαζί. Κι αυτό είναι το μελιτζανί! Πλάκα κάνω! Είναι το άσπρο, το λευκό που ξεχωρίζει. Είδατε τι είπα; Και άσπρο και λευκό. Ίσως το μοναδικό χρώμα που διατηρεί ακόμα το αρχαίο του όνομα σχεδόν ισάξια με το σύγχρονό του. Τα περισσότερα άλλα χρώματα έχουν αλλάξει όνομα εδώ και 2.000 χρόνια.

Λευκός! Από την ίδια ρίζα με το λατινικό lux, δηλαδή φως. Για να δω πόσο παλιόι είστε. Ξέρετε τη λέξη λεύκωμα; Αν είστε γεννημένοι τη δεκαετία του '70 ή του '80, θα θυμάστε ένα τετράδιο που ανήκε συνήθως σε κορίτσια κι ήταν μια πανδαισία από κολάζ και αυτοκόλλητα και ζωγραφιές και σχεδιάκια, όπου υπήρχαν ενότητες όπως «Τι είναι αγάπη;», και πήγαινε από φιλενάδα σε φιλενάδα και έγραφε η καθημία στο λεύκωμα της άλλης. Είχαν μεγάλο σουξέ, σε μια εποχή που δεν υπήρχαν social media και posts και comments.

Για αυτούς που δεν γεννήθηκαν εκείνες τις εποχές, λεύκωμα λέγεται ή το album (που παρεμπιπτόντως σημαίνει λευκό στα λατινικά) ως συλλογή με φωτογραφίες, ή το ασπράδι του αβγού!

Όταν δίνουμε εντολή ή υπογράφουμε εν λευκώ, τότε δίνουμε απόλυτη πληρεξουσιότητα και αποδεχόμαστε κάτι χωρίς καμία επιφύλαξη, γιατί απλούστατα είναι σαν να δώσαμε

μια λευκή σελίδα, χωρίς υπογραφές και ονόματα, έτσι, με κλειστά τα μάτια.

Αμέτρητες οι λέξεις με συνθετικό το λευκός, αλλά θα σας πω μόνο μία. Εμείς πλέον λέμε κατάσπρος ή ολόασπρος ή και το επίσης ωραίο πάλλευκος. Όμως, ένα πολύ ωραίο συνώνυμο είναι το ζάλευκος. Ζάλευκος! Αυτό θα μου άρεσε και ως μικρό όνομα κάποιου. Αυτό το ζα- είναι ένα πρόθεμα που σημαίνει πολύ και πλέον το έχουμε μόνο στη λέξη ζάπλουτος.

Ντάξει, το λευκός δεν έχει χάσει εντελώς το κύρος του, αλλά σίγουρα πιο πολύ λέμε άσπρος. Αλλά αυτή δεν είναι ελληνική λέξη! Το άσπρος είναι προέλευσης... λατινικής. *Asper* σήμαινε τραχύς, ακατέργαστος και χρησιμοποιήθηκε για να χαρακτηρίσει κυρίως ασημένια ανάγλυφα νομίσματα άνευ παραστάσεων, απ' όπου προέκυψε η κατά τους βυζαντινούς χρόνους σημασία της λέξης άσπρον ως ασημένιο αυτοκρατορικό νόμισμα. Ασημένιο ίσον ανοιχτόχρωμο, φωτεινό, δηλαδή κοντά στο άσπρο, κι έτσι, μετά από αυτό το ομολογουμένως παράξενο γλωσσικό ταξίδι, το άσπρος κατέληξε να σημαίνει λευκός, αντί του αρχικού τραχύς.

Η έννοια των άσπρων ως νομισμάτων επιβιώνει στη διάσημη φράση «Τ' άσπρα κατεβάζουν τ' άστρα», κοινώς όποιος έχει χρήματα μπορεί να κάνει ό,τι θέλει, ακόμα και να κατεβάσει τ' αστέρια. Υπάρχει κι ένα λατινικό ρητό, που πολλοί το βάζουν για τατουάζ και λέει: «*Per aspera ad astra*», δηλαδή «Μέσα από τις δυσκολίες φτάνεις στ' αστέρια».

Και πριν πάμε στο επόμενο χρώμα, ποιο νησί μας σημαίνει άσπρο; Να σας βοηθήσω: είναι στο Ιόνιο. Η Λευκάδα πήρε το όνομά της από τους κατάλευκους βράχους στο ακρωτήριο Λευκάτας, στο πιο νότιο μέρος του νησιού, στο οποίο έπαθα πλάκα με την πανέμορφη αγριότητα της φύσης. Και μη σας φαίνεται παράξενο που ένα ολόκληρο νησί πήρε το όνομά του από τους άσπρους βράχους που πρωτοαντίκρισαν κάποιοι θαλασσοπόροι. Ακόμα και το παρατσούκλι της Αγγλίας, Γηραιά

Αλβιώνα, προήλθε από τους ζάλευκους βράχους στο Ντόβερ, την πρώτη εικόνα που είδαν οι Ρωμαίοι όταν εξεστράτευσαν εναντίον της. Είπαμε, album σημαίνει άσπρο στα λατινικά!

Ώρα για λίγο πάθος και έρωτα. Τι λέτε; Πάμε στο κόκκινο;

Ο κόκκινος αλλά και η Έλλη Κοκκίνου παίρνουν το όνομά τους από τη λέξη κόκκος, αφού παλιά χρησιμοποιούσαν κόκκους ως βαφική ουσία. Μα οι αρχαίοι δεν έλεγαν κόκκινος, αλλά ερυθρός! Πώς λέμε Ερυθρός Σταυρός και Ερυθρά Θάλασσα; Αυτό το ερυθρός, αν του βγάλετε το αρχικό έψιλον και την κατάληξη -ρός, θα δείτε ότι είναι από την ίδια ρίζα με το λατινικό rubeo, αλλά κυρίως με το αγγλικό red, το γαλλικό rouge, το γερμανικό rot, το ισπανικό rojo και το ιταλικό rosso.

Μας δίνει το ρήμα ερυθριώ, δηλαδή κοκκινίζω από την ντροπή μου, αλλά και το επίρρημα ανερυθρίαστα, π.χ. «Μου δήλωσε ανερυθρίαστα ότι βλέπει και *Shopping Star* και *My Style Rocks*». Α, και ξέρετε ποιο ψάρι βγαίνει από το ερυθρός; Ο ερυθρίνος. Που μετά έγινε το ερυθρίνι, λόγω του κοκκινωπού χρώματός του. Και που κατέληξε να είναι το νοστιμότατο λυθρίνι!

Κόκκος σημαίνει και κουκούτσι. Άλλωστε, από εκεί βγήκε αυτή η λέξη. Όμως αυτός ο κόκκος ήταν τα αβγά ενός εντόμου, του κόκκου του βαφικού. Πολλά μαζί σχημάτιζαν μικρές μπαλίτσες, που τις έβρισκαν κολλημένες επάνω σε δέντρα. Έπαιρναν λοιπόν τον κόκκο, τον ξέραιναν, τον άλεθαν και παρασκεύαζαν κόκκινη χρωστική ουσία. Κι έτσι το κόκκινο νίκησε σιγά σιγά τη λέξη ερυθρός, χωρίς όμως να την ξεφτιλίσει και τελείως, κι έτσι έχουμε ακόμα το ερυθρός σε πολλές εκδοχές.

Θέλετε τώρα να δούμε αποχρώσεις του κόκκινου; Έχουμε το πορφυρό, που για μένα είναι και μια από τις πιο ωραίες λέξεις της γλώσσας μας. Μη με ρωτάτε γιατί. Μου ακούγεται κάπως! Υπάρχει και το μελαμπόρφυρο, η πολύ βαθιά και σκούρα απόχρωση του κόκκινου που πάει προς το μαύρο. Οφείλει κι αυτό την ονομασία του σε ζώο: σε ένα οστρακοφόρο μαλάκιο που χρησίμευε για την παρασκευή του χρώματος,

την πορφύρα, που από τον αδένα του έβγαζε τη βαθυκόκκινη χρωστική που χρησιμοποιούσαν για τα πανάκριβα ρούχα των εστεμμένων. Επίσης, πορφύρα ήταν ένα αυτοκρατορικό δωμάτιο επενδυμένο με ομόχρωμα μάρμαρα, εξού όσοι γεννιούνταν εκεί ονομάζονταν πορφυρογέννητοι. Στα αγγλικά είναι purple, που σημαίνει μοβ.

Η πιο διάσημη ήταν η τυρική πορφύρα, η σπάνια και ακριβή βαφή όχι από κεφαλοτύρι αλλά από την Τύρο της Φοινίκης. Σας έχω και μύθο για το πώς ανακαλύφθηκε.

Σύμφωνα με τον θρύλο, η Τύρος ήταν μια φοινικική νύμφη. Μια μέρα ο τσαχπίνης Ηρακλής πήγε να τη συναντήσει μαζί με τον σκύλο του. Στον δρόμο, ο σκύλος πείνασε, επιτέθηκε σε ένα θαλάσσιο πλάσμα που προεξείχε από ένα κέλυφος στην παραλία και το έφαγε. Το αίμα και η σάρκα του πλάσματος αυτού, του σαλιγκαριού μυγex, έβαψαν το στόμα του σκύλου πορφυρό. Ο Ηρακλής και ο σκύλος συνέχισαν τον δρόμο τους για να συναντήσουν τη νύμφη. Όταν έφτασαν, η νύμφη παρατήρησε το κοκκινωπό ρύγχος του σκύλου και ενθουσιάστηκε από τη λαμπρότητα και τη ζωντάνια του υπέροχου χρώματος. Δήλωσε στον Ηρακλή ότι δεν θα τον δεχόταν αν δεν της έφερνε ένα φόρεμα βαμμένο με το ίδιο χρώμα. Ο Ηρακλής, φοβούμενος ότι θα έχανε την γκόμενα, βρήκε τα θαλάσσια σαλιγκάρια, εξήγαγε τη χρωστική ουσία και έδωσε στην Τύρο ένα υπέροχο μοβ φόρεμα ως δώρο. Η πορφύρα της Τύρου ήταν γνωστή για τη μοναδική ομορφιά και τις ανθεκτικές στο φως ιδιότητές της. Ήταν ιδιαίτερα αγαπητή, επειδή το χρώμα δεν ξεθώριαζε εύκολα, αλλά στην πραγματικότητα γινόταν ακόμη πιο φωτεινό με τις καιρικές συνθήκες και το ηλιακό φως. Χιλιάδες οστρακοειδή μυγex χρειάζονταν για την παραγωγή ενός γραμμαρίου της βαφής. Φανταστείτε πόσα ξέκανε ο Ηρακλής για να τη ρίξει στο κρεβάτι.

Ένα άλλο χρώμα που τώρα το έχουμε μόνο στις βαφές μαλλιών είναι το πυρρό ή πυρρόξανθο. Το χρώμα της φωτιάς. Το ξανθοκόκκινο, βρε αδερφέ, ή αλλιώς ρούσο. Δεν αποτελεί τυχαία ένα πολύ κοινό επώνυμο. Ρούσιους έλεγαν έναν από τους 4 δήμους της Κωνσταντινούπολης. Οι άλλοι ήταν οι Πράσινοι, οι Βένετοι, δηλαδή οι Μπλε, και οι Λευκοί.

Άλλες αποχρώσεις; Το άλικο! Άλικο λένε το βαθύ κόκκινο και βγαίνει από την τουρκική λέξη *al*, που σημαίνει τι άλλο; Κόκκινο. Μια πολύ ποιητική λέξη που βλέπουμε συχνά στη λογοτεχνία, όπως στο βιβλίο *Το άλικο γράμμα*, που στα αγγλικά είναι *The scarlet letter*. Και τώρα ξέρετε τι σημαίνει το όνομα της Σκάρλετ Ο' Χάρα στο *Όσα παίρνει ο άνεμος*. Στα ελληνικά αποδίδεται ως σκαρλάτο (κι άλλο επώνυμο εδώ). Καλά, κανείς δεν το λέει πια έτσι.

Αλλά ίσως έχετε ακούσει μια άλλη λέξη για το βαθυκόκκινο: το κρεμεζί. Τούρκικη λέξη, αλλά γνωρίζετε ποιο αγγλικό χρώμα βγαίνει από εδώ; Το *crimson*! Άλλη μια λέξη που βγαίνει από ένα εντομάκι, τον κέρμη (όχι *Kermit the frog*), που, αν το αποξηράνεις και το λιώσεις, σου βγάζει αυτή την πλούσια απόχρωση. Κοινώς, μαλάκια και εντομάκια δεν φτουράγαν στον αρχαίο κόσμο!

Κακά τα ψέματα, όμως, η πιο γνωστή απόχρωση του κόκκινου είναι μακράν το ροζ. Γαλλική λέξη το ροζ, αλλά από την ίδια ρίζα με τα ρόδα, τα τριαντάφυλλα. Άλλωστε, στα αρχαία αυτή η απόχρωση ήταν το ροδόεν. Ο ροδόεις, η ροδόεσσα, το ροδόεν. Πώς λέμε τώρα ότι το πρόσωπό σου είναι ροδαλό; Το ροζ είναι το χρώμα που βάφεις με αυτό όλο το παιδικό δωμάτιο για να αποπνέει γαλήνη κι όταν η μπέμπα γεννηθεί, διαλύει κάθε γαλήνη με το κλάμα της.

Έχουμε το ροζ, αλλά έχουμε και το ροδί, το χρώμα του ροδιού. Ή αλλιώς γκρενά. Από το λατινικό *granatus*, δηλαδή αυτός που έχει πολλούς κόκκους. Εξού στα αγγλικά το ρόδι είναι *pomegranate*, δηλαδή μήλο με κόκκους. Επίσης, από

εκεί η γρανίτα, το ρόφημα με παγωμένους κόκκους, αν το σκεφτείτε, η γρεναδίνη, το τύπου ποτό από ρόδι, η ισπανική πόλη Γρανάδα, αλλά και η αγγλική λέξη για τη χειροβομβίδα: grenade. Δεν μοιάζει με ένα μεταλλικό θανατηφόρο ρόδι που μέσα κρύβει χιλιάδες κόκκους μετάλλου;

Επόμενο κοκκινωπό ροζουλί χρώμα είναι το φούξια, που ονομάστηκε έτσι από το χρώμα του ομώνυμου λουλουδιού, που με τη σειρά του πήρε το όνομά του από έναν βοτανολόγο του 16ου αιώνα, τον Φουξ. Το φούξια λέγεται και ματζέντα (αν και νομίζω ότι υπάρχει μια μικρή διαφορά ανάμεσά τους). Ματζέντα είναι το όνομα μιας πόλης της Ιταλίας, όπου έγινε μια φοβερή μάχη των Γάλλων πριν από 160 χρόνια και προς τιμήν της νίκης τους εδόθη το όνομα ματζέντα στο εν λόγω χρώμα. Φανταστείτε να είχαμε κι εμείς χρώματα από ελληνικές μάχες! Π.χ. «Καλά, πήρα ένα ταγέρ μούρλια! Είναι όλο Αλαμάνα και έχει και φοβερές πινελιές Δερβενάκια!».

Πάμε σε πιο βαθιές αποχρώσεις: βυσσινί. Πρώτα βγήκε το χρώμα και μετά το φρούτο. Το βυσσινί βγαίνει από το χρώμα που είχαν οι βύσσοι, δηλαδή τελετουργικά σεντόνια με τα οποία τύλιγαν τους νεκρούς ή τους τραυματίες. Μετά ονομάστηκαν βύσσινοι πέπλοι και σιγά σιγά το βύσσινος άρχισε να σημαίνει το χρώμα και μετά το φρούτο με αυτό το χρώμα. Θα το ξανασυναντήσουμε αργότερα, στο κεφάλαιο με τα φρούτα.

Ένα άλλο κοντινό χρώμα είναι το μπορντό. Από την ομώνυμη πόλη της Γαλλίας με τα βαθυκόκκινα κρασιά αλλά και από το βουργουνδί, όπως το λένε σε άλλες γλώσσες, δηλαδή το χρώμα της γαλλικής επαρχίας της Βουργουνδίας.

Τέλος, το μεν κοραλλί βγαίνει από το αρχαίο κοράλλιον, που μάλλον είναι λέξη σημιτικής προέλευσης, ενώ το ρουμπινί είναι λατινικό, από το rubens, που σημαίνει κόκκινος και ναι, είναι από την ίδια ρίζα με το ερυθρός.

Κλείνοντας, ας προσπαθήσουμε να κάνουμε όλοι αυτό

που είπε η διάσημη ποιήτρια Μάγια Αγγέλου (1928-2014), που, όχι, δεν ήταν Ελληνίδα, αλλά παντρεύτηκε Έλληνα. Είπε λοιπόν:

Προσπαθήστε να γίνετε ένα χρωματιστό ουράνιο τόξο στο σύννεφο κάποιου άλλου!

2.

ΚΙΤΡΙΝΟ, ΓΑΛΑΖΙΟ ΚΑΙ ΜΕΝΕΞΕΔΙ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο βουτήξαμε στον ωκεανό των χρωμάτων. Μιλήσαμε για το μαύρο, το άσπρο, αλλά και το κόκκινο με τις αποχρώσεις του. Αλλά επειδή πολλά τα χρώματα και η πλούσια ετυμολογία τους, θεώρησα αναγκαίο να αφιερώσουμε άλλο ένα κεφάλαιο σε αυτά. Και μιας και σας είπα για ωκεανό, ας πάμε στο μπλε!

Η λέξη μπλε είναι γαλλική. Bleu! Στα αγγλικά και τα ιταλικά blue/blu και στα γερμανικά blau. Από την ίδια ρίζα και ο μπλαβός, ο μοβ μπλε. Πώς λέμε μπλάβιασα από το κρύο; Έγινε δηλαδή μπλε μαρέν. Βασικά, αυτό το bleu marin στα γαλλικά σημαίνει ναυτικό μπλε, το navy blue αλλιώς, μιας και το μπλε είναι ένα σύνηθες χρώμα για τα σώματα του ναυτικού. Καλώς τα ναυτάκια τα ζουμπουρλούδικα, που λέει και η Καλουτά στο *Καλώς ήλθε το δολλάριο*.

Μα οι αρχαίοι δεν έλεγαν μπλε. Έλεγαν κυανός. Βασικά έλεγαν ο κυανούς, η κυανή, το κυανούν. Να γιατί λέμε Κυανή Ακτή στη Γαλλία, όπου όλοι έχουμε κι από ένα εξοχικό, έτσι δεν είναι;

Το κυανό χρώμα είναι το βαθύ μπλε του ουρανού και της θάλασσας, αλλά και το σκούρο, το μαυριδερό. Κοιτάξτε: οι αρχαίοι δεν έβλεπαν τα χρώματα όπως εμείς. Και ξέρετε γιατί; Γιατί είχαν αχρωματοψία και έβλεπαν μόνο τρία χρώματα. Το λιλά, το βεραμάν και το εκρού. Προφανώς και αστειεύομαι. Έβλεπαν και το σιέλ. Προφανώς και ξαναστειεύομαι. Οι αρχαίοι

δεν έβλεπαν κατ' ανάγκην τα χρώματα όπως εμείς. Το μπλε με το μαύρο συγγέονταν συχνά, συνεπώς το κυανό ήταν κάτι σαν το blue black. Το κυανούς διαβαζόταν κάπως σαν κουανούς και αυτό το κου επέζησε στην τέταρτη πιο γνωστή διάλεκτο της ελληνικής, τα τσακωνικά της Αρκαδίας, όπου το μαύρο λέγεται κουβάνε. Μια απόδειξη της κοντινής σχέσης του μαύρου με το μπλε. Εδώ εγώ μπερδεύομαι καμιά φορά αν ένα παντελόνι είναι μαύρο ή μπλε και το σηκώνω στο φως για να δω καλύτερα.

Πάμε τώρα στο γαλανός και γαλάζιος. Λέγεται ότι ο γαλανός, καλανός στα βυζαντινά ελληνικά, βγαίνει από το αρχαίο καλάινος, δηλαδή εκείνος που έχει χρώμα γαλάζιο ανοιχτό έως λευκό. Ο κάλαϊς ήταν πολύτιμος λίθος με γαλαζοπράσινο χρώμα. Γαλάζιο είναι και το σιέλ, που δεν είναι παρά η γαλλική λέξη για τον ουρανό. Σιέλ ίσον ουρανό δηλαδή. Είναι αστείο πώς η ελληνική γλώσσα φτιάχνει χρώματα με ένα απλό τονιζόμενο γιώτα στο τέλος μιας λέξης. Λέμε μελί, μελιτζανί, πορτοκαλί, αλλά και κομοδινί, ποντικί και σκατουλί.

Όπως λέμε και βιολετί, από την ομόχρωμη βιολέτα. Στα αρχαία ελληνικά οι βιολέτες λέγονταν ία, οπότε η σοκολάτα ΙΟΝ σημαίνει και βιολέτα; Τι σκέφτηκα πάλι! Συνεπώς, το βιολετί λεγόταν ιώδες, που μας δίνει και τις υπεριώδεις ακτίνες ή ultraviolet rays, όπως λένε στο χωριό μου.

Πλησίον του μπλε είναι το μαβί, που είναι τουρκική λέξη, αλλά και το μενεξεδί, επίσης τουρκική, από το λουλουδί μενεξές. Είναι αστείο ότι η λέξη τirkουάζ στην πραγματικότητα σημαίνει η τούρκικη στα γαλλικά κι αυτό γιατί αυτή η απόχρωση ήρθε στην Ευρώπη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. «Σε συνάντησα στην πλαζ και φορούσες τουρκουάζ» (με ου εδώ), που λέει και το ποπ άσμα! Είναι το ίδιο τραγούδι που λίγο μετά λέει «η αρμύρα του νοτιά σου 'καιγε τα χείλη».

Α, έχουμε και το λιλά, ένα βιολετορόζ, γαλλική λέξη μεν, αλλά από το αραβικό laylak, που σήμαινε γαλαζωπός.

Πριν φύγουμε από το μπλε, να σας πω ότι και το μοβ είναι γαλλικό και βγαίνει από το λατινικό *malva*, που σημαίνει μολόχα. «Θέλω να φάω μικρές, πράσινες μολόχες», έλεγε σουρεαλιστικά ο Λάμπρος Κωνσταντάρας στην ταινία *Η γυναίκα μου τρελάθηκε*, προσπαθώντας να πείσει τη γυναίκα του ότι ήταν τρελός. Είμαι πεπεισμένος ότι μια σαλάτα από μολόχες πρέπει να είναι επιεικώς σίχαμα.

Πάμε στο επόμενο χρώμα. Το χρώμα του ήλιου, της ΑΕΚ και της Chiquita: το κίτρινο. Άλλο ένα χρώμα που οι αρχαίοι ΔΕΝ χρησιμοποιούσαν ως λέξη και που σχηματίστηκε μεταγενέστερα από το κίτρο, το κίτρινο φρούτο που μοιάζει με λεμόνι. Στα γαλλικά το λεμόνι είναι *citron*, που μας δίνει τη σιτρονέλα που βάζουν στα εντομοαπωθητικά το καλοκαίρι, αυτό το λεμονάτο αντικουνουπικό που σε αφήνει να χαρείς τη βεράντα σου τη νύχτα χωρίς να χρειάζεται να κουνάς τα χέρια σου κάθε τρεις και λίγο λες και παίζεις καράτε.

Στα αρχαία έλεγαν ωχρός, που τώρα το έχουμε για τον γλωμό, τον ασθενικό στην όψη του δέρματος. Κοινώς, το ωχρό πήγαινε προς το γκριζοκίτρινο, αυτό το σκοτωμένο κιτρινάκι.

Το πορτοκαλί είναι ένα χρώμα που συμπάθησα σε μεγαλύτερη ηλικία, αλλά απεχθανόμουν μικρότερος. Και μετά από την άχρηστη πληροφορία της ημέρας, το πορτοκαλί βγαίνει μεν από το πορτοκάλι, μα τα πορτοκάλια είναι από την ίδια ρίζα με την... Πορτογαλία. Πορτογάλοι ναυτικοί έφεραν στην Ευρώπη τα πορτοκάλια τον 14ο αιώνα από την Κίνα. Η ιταλική του ονομασία *arancia* αλλά και η ισπανική *naranja* (ναράνχα) προέρχονται από τη σανσκριτική λέξη για το πορτοκάλι, που είναι *naranga*.

Το μουσταρδί τώρα! Είδατε, ε; Σας πάω σε χρώματα της ίδιας παλέτας. Μα πόση επιστημονικότητα πια; Το μουσταρδί είναι από τη γαλλική λέξη *moutarde*, που παλιά ήταν *mostarde* και σημαίνει αργός μούστος. Σας ακούω να ρωτάτε γιατί. Γιατί,

για να τη φτιάξουν παλιά, πρόσθεταν μούστο στους σπόρους του σιναπιού!

Πάμε τώρα στην κοντινή απόχρωση του κεραμιδί. Από τα κεραμίδια βέβαια και από τους αρχαίους κεράμους και την κεραμική. Ο κέραμος είναι άγνωστης ετυμολογίας, οπότε με λύπη το αφήνουμε πίσω και πάμε στο χρώμα κρόκινο, το χρώμα του λουλουδιού του φυτού κρόκου. Αυτή η απόχρωση οδήγησε να ονομαστεί έτσι και το κίτρινο μέρος του αβγού, αυτό που στα brunch τρέχει μελάτο από τα αβγά επάνω στα ψωμιά και τα αβοκάντα, δηλαδή ίου και μπλιαχ. Όπως καταλάβετε, απεχθάνομαι τον κρόκο στη μελάτη του μορφή. Ο κρόκος λέγεται και ζαφορά ή σαφράν, που είναι αραβικές λέξεις.

Τώρα θα ταξιδέσουμε σε ένα άλλο αγαπημένο μου χρώμα – και πολλών άλλων υποθέτω. Είναι το πράσινο, το χρώμα του... πράσου! Και ναι, από τα πράσα το παίρνουμε, μιας και οι αρχαίοι έλεγαν χλωρός κι όχι πράσινος. Τώρα το χλωρός είναι πιο πολύ για τη βλάστηση –εξού λέμε χλωρίδα– και για τα άγουρα λαχανικά. Ή για κάτι που έχει βλαστήσει ή που μόλις έχει κοπεί, που είναι ακόμη πράσινο και τρυφερό. Αλλά και για το φρέσκο και νωπό τυρί.

«Μαζί με τα ξερά καίγονται και τα χλωρά» ή «κοντά στο ξερό καίγεται και το χλωρό», λέει η φράση που δηλώνει ότι, πολλές φορές, μαζί με τους ενόχους τιμωρούνται και αθώοι, οι χλωροί! Αλλά ξέρατε ότι ο χλωρός είναι βασικά ο... χλοερός; Η χλόη, δηλαδή το γρασίδι, μπορεί να ενταχθεί σε μία ευρύτατη οικογένεια λέξεων που ανάγονται στην ινδοευρωπαϊκή ρίζα *ghel-* με σημασία λάμπω, ακτινοβολώ, αλλά και κίτρινος, γαλάζιος, πράσινος, η οποία χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο στην ελληνική, αλλά και σε άλλες γλώσσες, για να δηλώσει ειδικότερα το πράσινο των φυτών και επομένως τη ζωντάνια και το σφρίγος της βλάστησης.

Ζωντάνια λοιπόν και είδατε τι είπα πριν; Ότι το χλωρός δήλωνε τόσο το πράσινο όσο και το κίτρινο, ενίοτε και το

γαλάζιο. Τα όρια ήταν συγκεχυμένα, αλλά συνήθως πήγαινε προς το κιτρινοπράσινο, το λεμονί, το χρώμα του γρασιδιού. Γι' αυτό μελάγχλωρος ήταν ο σκούρος πράσινος, αλλά ερυθρόχλωρος ήταν ο κοκκινοκίτρινος! Είδατε πόσο ρευστά ήταν τα χρώματα;

Πριν σας πλώ σε έναν μύθο, να σας πω μια υπέροχη λέξη για τη φύση που είναι πάντα πράσινη: αείχλωρη φύση, με το αεί φυσικά να σημαίνει πάντοτε. Ο μύθος μας είναι ο *Δάφνης και Χλόη*, που είναι και ένα από τα πρώτα μυθιστορήματα όλων των εποχών, αφού έγινε και βιβλίο από τον συγγραφέα Λόγγο. Ακολουθούν βουνά και λόγγοι.

Η υπόθεση αυτού του βουκολικού ειδυλλίου διαδραματίζεται σε μία παραλία της Λέσβου, όπου δύο βοσκοί βρίσκουν, υιοθετούν κι ανατρέφουν μαζί δύο έκθετα παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι. Τα παιδιά φορούν πολλά κοσμήματα, δείγμα της αρχοντικής καταγωγής τους. Σου λένε οι γονείς, αφού τα αφήνουμε που τα αφήνουμε έκθετα, εκείνοι που θα τα βρουν να πουλήσουν τα κοσμήματα για να τα έχουν να πληρώνουν τα φροντιστήριά τους. Οι θεοί τους γονείς τούς δίνουν τα ονόματα Δάφνης και Χλόη.

Όταν μεγαλώνουν τα παιδιά, αναλαμβάνουν τη βοσκή των κοπαδιών των κατσικιών και προβάτων από τους θετούς γονείς τους, ενώ η φλόγα της αγάπης αρχίζει να γεννιέται στις νεανικές τους καρδιές. Η εξέλιξη της ιστορίας σπηρίζεται παράλληλα στις επεμβάσεις του θεού Έρωτα και στην επίδραση που ασκούν οι εποχές. Έτσι, την άνοιξη ξυπνά το ερωτικό αίσθημα, το καλοκαίρι φουντώνει, το φθινόπωρο ξεκινούν οι δοκιμασίες (επιδρομές και απαγωγή των δύο νέων, βλέπε *Λάμψη* του Φώσκολου), ο χειμώνας τούς χωρίζει προσωρινά. Τελικά, αποδεικνύεται ότι οι κύριοι των

κοπαδιών που βοσκούσαν οι τσοπάνηδες θετοί γονείς δεν είναι άλλοι από τους πραγματικούς γονείς του Δάφνιδος! Καλά σας λέω εγώ ότι ήταν σαπουνόπερα. Παντρεύονται λοιπόν (πάλι καλά, δεν ήταν αδέρφια...), αλλά παρά το γεγονός ότι τώρα έχουν πλούτη, θα επιλέξουν να ζήσουν στο απλό ποιμενικό περιβάλλον, όπου μεγάλωσαν, και θα προτιμήσουν την τραγίλα και το κεφαλοτύρι από τα λούσα, δίνοντας ένα σαφές μήνυμα ενάντια στην αστυφιλία και τον πλουτισμό από bitcoin.

Πράσινη η Χλόη, πράσινη και η Δάφνη, που εδώ έγινε ο Δάφνις. Το αξιοσημείωτο είναι ότι έγινε και ταινία από τον Ορέστη Λάσκο, το... 1931. Η βουβή ταινία παρουσιάζει μια σειρά από πρωτίες. Δεν θα σας πω τις κινηματογραφικές, αλλά θα σας πω την juicy πρωτιά: είναι η πρώτη ταινία ever στην Ευρώπη που δείχνει γυμνό! Κάποιες εφημερίδες στην Αθήνα την είχαν περιγράψει ως πορνογράφημα. Αναζητήστε τη στο Youtube (προσέξτε: όχι την ομώνυμη ταινία του 1966 αλλά του 1931) και δείτε την εκπληκτική ομορφιά των ηθοποιών Λούσυ Ματλή και Απόλλωνα Μαρσούα. Ξεκάθαρα καλλιτεχνικά ψευδώνυμα!

Μένω στην παλέτα του πράσινου και σας πάω σε μια από τις αγαπημένες μου ελληνικές λέξεις από φωνολογική άποψη: το σμαράγδι. Η σμάραγδος έχει ασιατική προέλευση ως λέξη και μας δίνει το εκτυφλωτικό σμαραγδί, ενώ το βεραμάν, άλλη απόχρωση του πράσινου, είναι από το γαλλικό *vert amande*, δηλαδή πράσινο αμύγδαλο, και προφανώς αναφέρεται στο κέλυφος του καρπού. Τέλος, το φοβερό χρώμα χακί είναι ινδική και περσική λέξη, αφού *khak* σημαίνει σκόνη στα περσικά. Χρησιμοποιείται τουλάχιστον δύο αιώνες για στρατιωτικές στολές.

Αποχαιρετούμε το πράσινο και καλωσορίζουμε το γκρίζο. Σαν τη Μαρία Μπεκατώρου έκανα τώρα! Το γκρίζο βγαίνει

από το ιταλικό grigio και το γκρι από το γαλλικό gris. Πανάρχαια λέξη, που χρησιμοποιείται με μικρές παραλλαγές σε πάμπολλες γλώσσες. Μα οι αρχαίοι έλεγαν τη λέξη που έχουμε στη φαιά ουσία, το γκρίζο μέρος του εγκεφάλου. Ο φαιός ήταν ο σκούρος, ο μουντός, ο ασπρόμαυρος, ο σταχτής. Ο γκρίζος λεγόταν και πολιός. Πολύ συχνή λέξη τότε, τώρα την έχουμε μόνο στην ασθένεια πολιομυελίτιδα, όταν έχουμε φλεγμονή στον πολίο μυελό, δηλαδή στο γκρίζο μεδούλι της σπονδυλικής στήλης.

Εκεί κοντά στο γκρι παίζει το σταχτί. Από τη στάχτη φυσικά, αλλά η στάχτη βγαίνει από το ρήμα στάζω, γιατί είναι σαν να στάζει, σαν να την έχεις ραντίσει, όπως όταν κατακάθεται από τον αέρα μετά από μια φωτιά. Το σταχτί λεγόταν τεφρόν στα αρχαία, από τη συνώνυμη της στάχτης τέφρα. Κατά την επικρατέστερη άποψη, η τέφρα ανάγεται στην ίδια ρίζα με το αγγλικό fever, τον πυρετό, έχουν δηλαδή και τα δύο τη θερμότητα μέσα, την κάψα.

Τέλος, το ψαρό χρώμα, δηλαδή αυτό του ψαρομάλλη, δεν βγαίνει από τα ψάρια, παρόλο που τα περισσότερα είναι ασημί ή γκρίζα. Άλλωστε το ψάρι βγαίνει από το οψάριον, που δεν έχει καμία σχέση με το ιχθύς. Αντίθετα, το ψαρό βγαίνει από το χρώμα του πουλιού ψαρ. Ο ψαρ ήταν ένα πτηνό σε χρώμα ξερού αποφλοιωμένου ξύλου. Μην ξεχνάτε ότι ακόμα λέμε κάποια πουλιά ψαρόνια και τα συγκεκριμένα δεν είναι ψαροπούλια.

Πιο σκούρο από το γκρι είναι το μολυβί, στα αρχαία μολύβδεον ή μολυβδούν. Δεν είναι δικιά μας λέξη και πιθανώς είναι ιβηρικής προελεύσεως, λόγω των πλούσιων κοιτασμάτων μολύβδου της Ιβηρικής Χερσονήσου.

Τα σκούρα χρώματα, όπως το μολυβί, που μόλις είπαμε, βγαίνουν από την ιταλική λέξη oscuro κι αυτή από το λατινικό obscurus, που είναι ο σκοτεινός. Και γιατί τότε δεν λέμε αυτός είναι οσκούρος; Με όμικρον στην αρχή, όπως στα ιταλικά;

Γιατί οι παππούδες μας, όταν έλεγαν π.χ. ο οσκούρος βράχος, νόμιζαν ότι αυτό το διπλό όμικρον είναι μάλλον ένα όμικρον και έτσι σίγησαν το αρκτικό -ο- λόγω της ταύτισής του με το αρσενικό άρθρο ο. Μη σας φαίνεται περίεργο: έχουν γίνει πολλές φορές τέτοια.

Τώρα θα σας πάω σε ένα πιο γήινο χρώμα, το καφέ ή καστανό. Ο καφετής είναι από το γαλλικό café, κι αυτό από το τουρκικό kahve και το αραβικό qahwah. Άλλωστε, μέσω των Οθωμανών μάς ήρθε ο καφές. Το καστανός πάλι μας έρχεται από τα κάστανα κι αυτό επιβεβαιώνει περίτρανα για άλλη μια φορά πως τα φρούτα, τα λαχανικά και τα λουλούδια έχουν ονοματίσει πολλά χρώματα. Κίτρα και πράσα και κάστανα στην υπηρεσία της χρωματικής παλέτας!

Θα τελειώσουμε με τρία γαλλικά χρώματα. Όχι, προς Θεού, δεν τα έβγαλαν στην αγορά οι Γάλλοι: τα ονόματα είναι εκ Γαλλίας.

Μπεζ! Αααα, εδώ έχουμε αντιδάνειο! Μπεζ, από το λατινικό bysseus κι αυτό από το ελληνικό βύσσος, που μας έδωσε και τα βύσσινα και το βυσσινί. Μη, μη, μη, σας ακούσω να διαμαρτύρεστε ότι το βυσσινί με το μπεζ δεν έχουν καμία σχέση. Κι όντως δεν έχουν, αλλά ο βύσσος ήταν ύφασμα. Και τα υφάσματα αυτά πιθανώς τα έβαφαν σε διάφορες αποχρώσεις. Άρα, το μπεζ είναι κι αυτό ελληνικό. Θα σέβεστε!

Μετά έχουμε το σομόν, δηλαδή το χρώμα του σολομού, μιας και ο Διονύσιος Σολωμός θα λεγόταν Ντενί Σομόν, αν είχε γεννηθεί στο Παρίσι.

Τελευταίο αλλά όχι λιγότερο σημαντικό –αυτή ήταν μια αποτυχημένη προσπάθεια να μεταφράσω το last but not least– είναι το εκρού. Είμαι σίγουρος ότι ένα 30% των αναγνωστών, κυρίως των αντρών, δεν ξέρει να ξεχωρίσει το εκρού από το μπεζ και δεν ξέρει καν τι είναι το βεραμάν. Εγώ έχω μάνα μοδί-στρα κι όλο και κάτι άκουγα και μάθαινα, αλλά ομολογώ ότι έκανα δεκαετίες να μάθω ποιο είναι το σάπιο μήλο και ακόμα

δεν ξέρω ποιο είναι το χρώμα εκάι. Το γκουγκλάρω, το μαθαίνω και μετά πάλι το ξεχνάω. Είναι το χρώμα που προκύπτει από την ανάμειξη του μαύρου και του κόκκινου. Λίγο κεραμιδοκαφέ μου κάνει. Βγαίνει από τη γαλλική λέξη *écaille*, που είναι το λέπι του ψαριού. Μη σας παραξενεύει που κόψαμε το τελικό -γ- από το εκάιγ και λέμε εκάι. Στο κάτω κάτω, και το γλυκό μιλφείγ λέγεται και οι μισοί το λέτε μιλφεί.

Για το εκρού σάς είπα ότι θα μιλήσω και σας είπα για το εκάι. Το εκρού του νεκρού, που λέτε, σημαίνει στα γαλλικά ωμός και βγαίνει από το κρέας που δεν έχει μαγειρευτεί, που έχει ένα χρώμα σκοτωμένο. Από την ίδια ρίζα με το αγγλικό *cruel*, τον ωμό και άκαρδο!

Μιλώντας για τα χρώματα, είδαμε ότι οι πρόγονοί μας ομαδοποιούσαν τα αντικείμενα με βάση τις ιδιότητές τους, όχι το χρώμα τους. Οι λέξεις κίτρινο ή ανοιχτό πράσινο στην πραγματικότητα σήμαιναν υγρό, φρέσκο και ζωντανό, επομένως ήταν οι κατάλληλες για να περιγράψουν το αίμα, τον «χυμό» των ανθρώπων, ακόμα κι αν δεν σήμαιναν κόκκινο.

Ο περίφημος ζωγράφος Πολ Γκογκέν έλεγε:

Το χρώμα: τι βαθιά και μυστηριώδης γλώσσα! Είναι πράγματι η γλώσσα των ονείρων!

3.

ΝΟΥΣ ΥΓΙΗΣ ΕΝ ΣΩΜΑΤΙ ΥΓΙΕΙ

Κάνετε τζόγκινγκ; Πηγαίνετε στο γυμναστήριο; Παίζετε καμιά μπαλίτσα; Ή παντοφλιάζετε στον καναπέ; Καλά, όλα είναι καλά κι όλα έχουν την ώρα τους, αλλά όχι μόνο καθισιό! Σε αυτό το κεφάλαιο λοιπόν θα μάθουμε για τα σπορ. Θα δώσουμε φυσικά έμφαση σε εκείνα που έχουν ελληνική προέλευση. Θα πούμε και κάποια βασικά ξενόφερτα, αλλά μην περιμένετε να σας εξηγήσω το μπάντμιντον, το κέρλινγκ και το πινγκ πονγκ.

Πριν πάμε σε οποιοδήποτε άθλημα, θα σας πω για ένα αντικείμενο που είναι συστατικό στοιχείο πολλών σπορ: τη σφαίρα! Δεν είναι τυχαίο που λέμε ποδόσφαιρο, καλαθοσφαίριση, πετοσφαίριση (το βόλεϊ), αντισφαίριση (το τένις), υδατοσφαίριση (το πόλο) και χειροσφαίριση (το χάντμπολ).

Η σφαίρα βγαίνει από την ίδια ρίζα με το ρήμα σπαρταρώ και ίσως το σφαδάζω, δηλαδή έχει να κάνει με την κίνηση, αφού μια μπάλα αναπηδά. Ακόμα και το άλλο σπορ, η σφύρα, βγαίνει από την ίδια ρίζα του πανάρχαιου ρήματος σπαίρω. Σφύρα, σφυρί, ίδια ρίζα. Άλλωστε το σφυρί είναι κάτι που χρησιμοποιούμε με κίνηση και δύναμη για να χτυπήσουμε. Η έννοια λοιπόν της κίνησης είναι βασική. Στα τουρκικά η σφαίρα και η μπάλα είναι top κι από εκεί παίρνουμε το τόπι, αλλά και τη φράση «τους έκανα τόπι στο ξύλο», δηλαδή έγιναν μια άμορφη μάζα. Το τόπι είναι επίσης το βλήμα πυροβόλου όπλου, κυρίως κανονιού.